

КЛЮЧОВА ТЕМА¹

Стаття 10

Мова ворожнечі

(Останнє оновлення: 29.02.2024)

Вступ

Ця ключова тема має на меті доповнити посібники з судової практики щодо застосування [статті 10](#) і [статті 17](#), забезпечуючи більш предметний та докладний огляд судової практики з питань мови ворожнечі.

Поняття «мова ворожнечі» не має чіткого універсального визначення ні в міжнародному праві в галузі прав людини, ні у відповідних наукових працях. Сам Суд дотепер не прийняв жодного вичерпного визначення цього терміну і натомість розглядав поняття та сферу застосування мови ворожнечі по-різному в кожному окремому випадку.

У цих питаннях Суд регулярно посилався на європейські та міжнародні документи м'якого права, включно з [Рекомендацією № R \(97\) 20 Комітету міністрів Ради Європи державам-учасницям про «наклепницькі висловлювання»](#) і [Загальнополітичною рекомендацією № 15 щодо протидії мові ворожнечі](#), ухваленою Європейською Комісією проти расизму та нетерпимості 8 грудня 2015 року (див. далі відповідні джерела, процитовані в рішенні у справі [«Перінчек проти Швейцарії» \(Perinçek v. Switzerland\)](#) [ВП], 2015, § 170, і [«Сава Терентьєв проти Росії» \(Savva Terentyev v. Russia\)](#), 2018, §§ 34-40).

Крім того, Суд зазначив, що до його компетенції не належить винесення рішень про складові елементи правопорушення, пов'язаного з підбурюванням до ненависті, насильства та дискримінації. Тлумачення та застосування національного права покладається насамперед на національні органи влади, зокрема на суди. Роль Суду натомість полягає в перевірці ухвал, винесених національними судами в межах їхньої свободи розсуду, для встановлення відповідності цих рішень статті 10. Під час цієї перевірки Суд повинен переконатися в тому, що рішення національних органів влади ґрунтувалися на прийнятній оцінці відповідних фактів ([«Белкасем проти Бельгії» \(Belkacem v. Belgium\)](#) (ухв.), 2017, § 29).

Підбірка відповідних загальних принципів, виведених із поточної судової практики

- Свобода вираження поглядів становить одну із фундаментальних основ демократичного суспільства та одну з основних передумов для його розвитку, а також для самореалізації кожного індивіда. Відповідно до пункту 2 статті 10, це поняття є застосовним не лише до «інформації» або «ідей», які сприймаються позитивно, вважаються необразливими або такими, що не мають значення, а і до тих, що ображають, шокують або турбують Державу або будь-яку групу населення. Цього вимагають плюралізм, терпимість і широта поглядів, без яких не може існувати

¹ Підготовлено Секретаріатом Суду. Не покладає зобов'язань на Суд.

Цей переклад опубліковано за домовленістю з Радою Європи, Європейським судом з прав людини та Верховним Судом (Україна) і виконано бюро перекладів «Профпереклад».

- «демократичне суспільство» (*«Хендсайд проти Сполученого Королівства» (Handyside v. the United Kingdom)*, 1976, § 49).
- Суд вважає, що позитивні зобов'язання Держав щодо свободи вираження поглядів означають, *inter alia*, що під час запровадження ефективної системи захисту авторів або журналістів від Держав вимагається створити середовище, яке сприяє участі в громадському обговоренні всіх відповідних осіб, даючи їм змогу без страху висловлювати свої погляди та ідеї, навіть якщо вони суперечать поглядам та ідеям, які відстоює офіційна влада або значна частина громадськості, або якщо викликають у них роздратування або шокують їх (*«Дінк проти Туреччини» (Dink v. Turkey)*, 2010, § 137).
 - Толерантність і повага рівної гідності всіх людей є основою демократичного, плюралістичного суспільства. Зважаючи на це, в принципі, у певних ситуаціях може виникнути необхідність карати за всі форми вираження, які поширюють, підбурюють, заохочують або виправдовують ненависть на основі нетерпимості за умови, що будь-які «формальності», «умови», «обмеження» або «санкції» були пропорційні переслідуючій меті, чи навіть запобігати цьому (*«Ербакан проти Туреччини» (Erbakan v. Turkey)*, 2006, § 56, *«Сава Терентьєв проти Росії» (Savva Terentyev v. Russia)*, 2018, § 65).
 - Підбурювання до дискримінації є формою підбурювання до нетерпимості, яка разом з підбурюванням до насильства та ненависті є однією з меж, яку ніколи не слід переступати під час здійснення права на свободу вираження поглядів (*«Земмур проти Франції» (Zemmour v. France)*, 2022, § 50). Водночас підбурювання до іншого ставлення не завжди збігається з підбурюванням до дискримінації (*«Балдассі та інші проти Франції» (Baldassi and Others v. France)*, 2020, § 64).
 - Домінуюче положення, яке займає уряд, зобов'язує його застосовувати заходи обмеження у кримінальному судочинстві, зокрема у тому випадку, коли для відповіді на необґрунтовані напади та критику з боку опонентів доступні інші некримінальні засоби. Проте компетентні державні органи, як гарант громадського порядку, мають повноваження застосувати навіть заходи кримінально-правової природи з тим, щоб адекватно і без надмірностей відповісти на такі висловлювання. Нарешті, у випадках, коли такі висловлювання підбурюють до насильства щодо окремої особи, посадової особи або групи населення, органи державної влади користуються ширшою свободою розсуду при розгляді необхідності втручання у свободу вираження поглядів (*«Сюрек проти Туреччини (№ 4)» (Sürek v. Turkey (no. 4))* [ВП], 1999, § 57).
 - Журналістам, НУО та іншим «громадським спостерігачам» може надаватися особливий захист згідно зі статтею 10 Конвенції. Наприклад, Суд заявив, що повідомлення новин, засноване на інтерв'ю, відредагованих чи ні, становить один з найбільш важливих засобів, за допомогою яких преса може відігравати свою важливу роль «сторожового пса суспільства». Покарання журналіста за участь у розповсюдженні висловлювань інших осіб, зроблених під час інтерв'ю, буде суттєво заважати пресі сприяти обговоренню питань суспільного значення та не повинно розглядатись, якщо для іншого немає винятково вагомих причин (*«Джерсілд проти Данії» (Jersild v. Denmark)*, 1994, § 35). Водночас щодо обов'язків та відповідальності видавців, власників засобів масової інформації, головних редакторів Суд послідовно визнавав, що попри те, що вони не були авторами та особисто не висловлюють згоди з поглядами, які було визнано такими, що підбурюють до насильства та ненависті, їх не слід звільняти від відповідальності, адже вони все ж надали авторам цих поглядів майданчик для розпалювання насильства та ненависті (*«Сюрек проти Туреччини (№ 1)» (Sürek v. Turkey (no. 1))* [ВП], 1999, § 63; *«Сюрек проти Туреччини (№ 3)» (Sürek v. Turkey (no. 3))* [ВП], 1999, § 41; *«Халіс Доган проти Туреччини (№ 3)» (Halis Doğan*

v. Turkey (no. 3)), 2006, § 36; «*Сайгілі та Фалакаоğlu проти Туреччини (№ 2)*» (*Saygili and Falakaoğlu v. Turkey (no. 2)*), 2009, §§ 28-29; «*Фатіх Таш проти Туреччини (№ 3)*» (*Fatih Taş v. Turkey (no. 3)*), 2018, § 35; «*Гюрбюз і Баяр проти Туреччини*» (*Gürbüz and Bayar v. Turkey*), 2019, § 44; і «*Карача проти Туреччини*» (*Karaca v. Türkiye*), 2023, § 157).

Вимоги щодо законності та легітимності

Вимога щодо законності:

Важливо, щоб положення кримінального законодавства, спрямовані проти вираження поглядів, які підбурюють, сприяють або виправдовують насильство, ненависть або нетерпимість, чітко й точно визначали обсяг відповідних правопорушень і щоб ці положення мали вузьке тлумачення, щоб уникнути ситуацій, коли дискреційні повноваження Держави щодо переслідування таких правопорушень стають занадто широкими та потенційно сприятливими для зловживань через вибіркове виконання («*Сава Терентьєв проти Росії*» (*Savva Terentyev v. Russia*), 2018, §§ 58-59, 85; «*Дмитрієвський проти Росії*» (*Dmitriyevskiy v. Russia*), 2017, §§ 82-83; у контексті обвинувальних вироків у справах про «хуліганство на ґрунті релігійної ненависті» див. також рішення у справі «*Марія Альохіна та інші проти Росії*» (*Mariya Alekhina and Others v. Russia*), 2018, §§ 101-102, 209, 224-225).

Суд розглянув питання «законності», зокрема у зв'язку з поняттям мови ворожнечі, у низці справ.²

- У рішенні у справі «*Алтуґ Танер Акчам проти Туреччини*» (*Altuğ Taner Akçam v. Turkey*), 2011, заявник був професором історії, якого звинувачували у вчиненні «наклепу на турецьку ідентичність» — кримінального правопорушення у розумінні статті 301 Кримінального кодексу Туреччини, у зв'язку з публікацією думки редакції щодо вірменського населення. Суд зауважив, що сфера застосування положень статті 301 Кримінального кодексу в тлумаченні судової влади була надто широкою та невизначеною, а отже, це положення становило постійну загрозу для здійснення права на свободу вираження поглядів, і постановив, що стаття 301 Кримінального кодексу не відповідала вимозі «якості закону» (*там само*, §§ 91-95; порівняйте з рішенням у справі «*Дінк проти Туреччини*» (*Dink v. Turkey*), 2010, §§ 131-32).
- У рішенні у справі «*Селаттін Демірташ проти Туреччини (№ 2)*» (*Selahattin Demirtaş v. Turkey (no. 2)*) [ВП], 2020, заявника, депутата парламенту Туреччини, було позбавлено парламентської недоторканності, після чого його тримали під вартою у зв'язку з членством в збройній терористичній організації (стаття 314 Кримінального кодексу) через його виступи на політичні теми. Суд постановив, що поправка, на підставі якої було знято парламентську недоторканність, була точковим і *ad homines* заходом, і зауважив, що закони, спрямовані проти конкретних осіб, суперечать принципу верховенства права. Суд також зауважив, що сфера застосування статті 314 Кримінального кодексу настільки широка, що її зміст, у поєднанні з її тлумаченням національними судами, не забезпечує належного захисту від свавільного втручання національних органів влади, і дійшов висновку, що втручання в здійснення заявником

² Окрім справ, що розглядаються в цьому розділі, також див. рішення у справах «*Башкая та Окчуоğlu проти Туреччини*» (*Başkaya and Okçuoğlu v. Turkey*) [ВП], 1999, §§ 51-52 (не визначається законом, проте Судом було розглянуто додаткові аспекти справи); «*Джумхуріет Вафї та інші проти Туреччини*» (*Cumhuriyet Vakfı and Others v. Turkey*), 2013, § 54; «*Явуз і Яйлали проти Туреччини*» (*Yavuz and Yaylali v. Turkey*), 2013, § 38; «*Гюльджу проти Туреччини*» (*Gülcü v. Turkey*), 2016, §§ 103-108; «*Белге проти Туреччини*» (*Belge v. Turkey*), 2016, § 29; і «*Донер та інші проти Туреччини*» (*Döner and Others v. Turkey*), 2017, §§ 93-95 (якість закону було визнано сумнівною, проте Судом було розглянуто додаткові аспекти справи).

свободи вираження поглядів не було «передбачено законом» (§§ 160, 269-270, 279-281; щодо справ, пов'язаних з тероризмом, див. також рішення *«Гезель і Езер проти Туреччини» (Gözel and Özer v. Turkey)*, 2010, §§ 43-64).

- У деяких справах Суд висловлював сумніви щодо «законності» оскаржуваного втручання, проте віддавав перевагу розгляду з точки зору «необхідності у демократичному суспільстві» щодо такого втручання (*«Ете проти Туреччини» (Ete v. Türkiye)*, 2022, § 27, та справи, що цитуються в цьому рішенні).

Законна мета:

У справах, пов'язаних із мовою ворожнечі, прикладами законних цілей, на які найчастіше посилаються, є «захист прав інших осіб», «національна безпека», «підтримання громадського порядку та безпеки», і «запобігання злочинам».

- Держави можуть спрямовувати зусилля на боротьбу з висловлюваннями, що становлять загрозу національній безпеці, територіальній цілісності чи громадській безпеці або можуть провокувати заворушення та злочини (*«Стомахін проти Росії» (Stomakhin v. Russia)*, 2018, § 87). Цілі захисту «національної безпеки» та «громадської безпеки», викладені в пункті 2 статті 10, повинні тлумачитися обмежувально і їх слід застосовувати, як це було продемонстровано, тільки тоді, коли це необхідно для запобігання опублікування інформації для цих цілей (*«Столл проти Швейцарії» (Stoll v. Switzerland)* [ВП], 2007, § 54; *«Гьормуш та інші проти Туреччини» (Görmüş and Others v. Turkey)*, 2016, § 37). Якщо Держава тлумачила поняття «громадський порядок» занадто широко, Суд визнавав, що втручання, про яке йшлося, натомість переслідувало законні цілі «охорони моралі» та «прав інших осіб» (*«Жаблянов проти Болгарії» (Zhablyanov v. Bulgaria)*, § 104).
- Суд постійно підкреслював, що у випадках, коли висловлені погляди не підбурювали до насильства (зокрема, якщо вони не закликають до насильницьких дій або кривавої помсти, не виправдовують вчинення терористичних злочинів, переслідуючи цілі їхніх прихильників, або не можуть бути витлумачені як імовірне заохочення до насильства через вираження глибоко вкоріненої та ірраціональної ненависті до визначених осіб), Держави-учасниці не повинні обмежувати право широкої громадськості на одержання інформації про них, посилаючись на цілі захисту територіальної цілісності та національної безпеки, підтримання громадського порядку та безпеки або запобігання злочинам (*«Сюрек проти Туреччини (№ 4)» (Sürek v. Turkey (no. 4))* [GC], 1999, § 60; *«Фатуллаєв проти Азербайджану» (Fatullayev v. Azerbaijan)*, 2010, § 116; *«Гезель і Езер проти Туреччини» (Gözel and Özer v. Turkey)*, 2010, § 56; *«Недім Шенер проти Туреччини» (Nedim Şener v. Turkey)*, 2014, § 116; *«Шик проти Туреччини» (Şik v. Turkey)*, 2014, § 105; *«Діліпак проти Туреччини» (Dilipak v. Turkey)*, 2015, § 62; *«Дмитрієвський проти Росії» (Dmitriyevskiy v. Russia)*, 2017, § 100).

Контекстуальний підхід

Суд був покликаний визначити застосовність статті 10 Конвенції в низці справ, які стосувалися вербальних і невербальних висловлювань, ймовірно спрямованих на підбурювання до насильства, ненависті чи нетерпимості або на їх виправдання. Оцінюючи, чи було втручання в здійснення права на свободу вираження поглядів авторів, а іноді й видавців таких висловлювань, «необхідним в демократичному суспільстві» у світлі загальних принципів, сформульованих у його судовій практиці, Суд враховував декілька факторів. Для оцінки значення інтересу заявника у здійсненні його (її) права на свободу вираження поглядів Суд насамперед повинен розглянути характер його (її) висловлювань (*«Перінчек проти Швейцарії» (Perinçek v. Switzerland)* [ВП], 2015, § 229) та контекст (*там само*, § 242 і подальші пункти; серед

іншого, див. також рішення у справі *«Сава Терентьев проти Росії» (Savva Terentyev v. Russia)*, 2018, § 66).

До відповідних контекстуальних факторів належить: чи були висловлювання зроблені на тлі напруженої політичної або соціальної ситуації; чи могли висловлювання, справедливо витлумачені та розглянуті в їхньому безпосередньому або ширшому контексті, розглядатись як прямий чи опосередкований заклик до насильства або як виправдання насильства, ненависті або нетерпимості; і спосіб, у який ці висловлювання було зроблено, а також їхня пряма чи опосередкована здатність призводити до шкідливих наслідків. У таких випадках результат розгляду справи залежить від взаємодії різних факторів, а не від одного з них, взятого окремо. Отже, підхід Суду до розгляду справ цього типу можна описати як контекстуальний (*«Перінчек проти Швейцарії» (Perinçek v. Switzerland)* [ВП], 2015, §§ 204-208; *«Марія Альохіна та інші проти Росії» (Mariya Alekhina and others v. Russia)*, 2018, §§ 217-221).

Зміст висловлювань:

- Висловлювання, котрі стосуються питань, що становлять громадський інтерес, в принципі, вимагають посиленого захисту, натомість висловлювання, що сприяють або виправдовують насильство, ненависть, ксенофобію та інші форми нетерпимості, як правило, не можуть претендувати на захист (*«Перінчек проти Швейцарії» (Perinçek v. Switzerland)* [ВП], 2015, § 230; *«Земмур проти Франції» (Zemmour v. France)*, 2022, § 49).
- Будь-які висловлювання, спрямовані проти основоположних цінностей, закріплених у Конвенції, особливо проти справедливості, миру, терпимості та відсутності дискримінації, можуть бути позбавлені захисту за статтею 10 на підставі статті 17 (*«Сеуро проти Франції» (Seurot v. France)* (ухв.), 2004; *«М'Бала М'Бала проти Франції» (M'Bala M'Bala v. France)* (ухв.), 2015, § 39; *«Ібрагім Ібрагімов та інші проти Росії» (Ibragim Ibragimov and Others v. Russia)*, 2018, § 94; *«Павел Іванов проти Росії» (Pavel Ivanov v. Russia)* (ухв.), 2007). Водночас стаття 17 застосовується лише як виняток і у крайніх випадках. У випадках, що стосуються статті 10 Конвенції, до неї можна звертатися лише у разі, якщо одразу зрозуміло, що оскаржувані висловлювання мали на меті відвернути цю Статтю від її дійсної мети шляхом використання права на свободу вираження поглядів з метою, що явно суперечить цінностям Конвенції (*«Перінчек проти Швейцарії» (Perinçek v. Switzerland)* [ВП], 2015, § 114; *«Земмур проти Франції» (Zemmour v. France)*, 2022, § 26).
- Серед інших категорій контенту Суд розглядав публічні висловлювання негативного характеру стосовно групи населення, які можна розглядати як такі, що впливають на «приватне життя» окремих членів цієї групи в розумінні статті 8 (*«Аксу проти Туреччини» (Aksu v. Turkey)* [ВП], 2012, §§ 58, 81; *«Будінова та Чапразов проти Болгарії» (Budinova and Chaprazov v. Bulgaria)*, 2021, §§ 53-68; *«Бегар і Гутман проти Болгарії» (Behar and Gutman v. Bulgaria)*, 2021, §§ 68-73); висловлювання, які спрямовані проти гідності людей (*«Атаманчук проти Росії» (Atamanchuk v. Russia)*, 2020, § 42); заяви, які спрямовані проти цілих етнічних, релігійних чи інших груп, або які виставляють їх у негативному світлі (див. посилання на судову практику в рішенні у справі *«Перінчек проти Швейцарії» (Perinçek v. Switzerland)* [ВП], 2015, § 206; *«Карача проти Туреччини» (Karaca v. Türkiye)*, 2023, § 158); мова, яка виражає агресивний націоналізм та етноцентризм (*«Балсїте-Лїдейкене проти Литви» (Balsytė-Lideikienė v. Lithuania)*, 2008, §§ 73 і 79); висловлювання, які зображають жорстокою або дегуманізують групу людей (*«Стомахін проти Росії» (Stomakhin v. Russia)*, 2018, § 99); висловлювання, які прирівнюються до закликів до насильства або які виправдовують і прославляють тероризм (*«Стомахін проти Росії» (Stomakhin v. Russia)*, 2018, § 92;

«*Руллан проти Франції*» (*Rouillan v. France*), 2022, §§ 68-71); висловлювання, які заохочують нетерпимість і виражають огиду щодо гомосексуальних осіб («*Ліллієндаль проти Ісландії*» (*Lilliendahl v. Iceland*) (ухв.), 2020, § 38); або висловлювання, які вважаються такими, що становлять підбурювання до релігійної ненависті і ворожнечі («*Тагієв та Гусейнов проти Азербайджану*» (*Tagiyev and Huseynov v. Azerbaijan*), 2019, § 47).

Особлива стурбованість Суду щодо висловлювань, які спрямовані проти груп населення, була продемонстрована у справах, які стосувалися, наприклад, узагальнених висловлювань негативного характеру в бік іммігрантів-мусульман у Франції («*Серо проти Франції*» (*Seurot v. France*) (ухв.), 2004; «*Сула та інші проти Франції*» (*Soulas and Others v. France*), 2008; «*Ле Пен проти Франції*» (*Le Pen v. France*) (ухв.), 2010; «*Земмур проти Франції*» (*Zemmour v. France*), 2022); у справі щодо висловлювань, які зображали неєвропейські іммігрантські спільноти в Бельгії як схильні до злочинності («*Фере проти Бельгії*» (*Féret v. Belgium*), 2009); у справі щодо висловлювань, які пов'язували всіх мусульман, які проживають у Сполученому Королівстві, з терористичними актами 11 вересня 2001 року в Сполучених Штатах Америки («*Норвуд проти Сполученого Королівства*» (*Norwood v. the United Kingdom*) (ухв.), 2004); у справах щодо затятих антисемітських висловлювань або прямих закликів до насильства проти євреїв, Держави Ізраїль та Заходу загалом («*В.П. та інші проти Польщі*» (*W.P. and Others v. Poland*) (ухв.), 2004; «*Павел Іванов проти Росії*» (*Pavel Ivanov v. Russia*) (ухв.), 2007; «*Хізб ут-Тахрір та інші проти Німеччини*» (*Hizb ut-Tahrir and Others v. Germany*) (ухв.), 2012; «*Касимахунув та Сайбаталов проти Росії*» (*Kasymakhunov and Saybatalov v. Russia*), 2013); і у справі щодо тверджень про те, що гомосексуалісти намагалися применшити увагу до педофільії та несли відповідальність за поширення ВІЛ та СНІДу («*Вейделанд та інші проти Швеції*» (*Vejdeland and Others v. Sweden*), 2012).

- І навпаки, Суд виключив поліцію як державний правоохоронний орган з категорії «незахищена меншина» або «група, яка протягом своєї історії зазнавала утисків або нерівності», або «яка стикається з глибоко вкоріненими упередженнями, ворожістю та дискримінацією», або «яка є вразливою з інших причин», що в принципі передбачала б посилений захист від нападів у формі образ, висміювання або наклепу («*Сава Терентьєв проти Росії*» (*Savva Terentyev v. Russia*), 2018, § 76).
- За деяких обставин обмеження права на свободу вираження поглядів згідно зі статтею 10 допускається стосовно висловлювань, що є особистими нападками на особу, яку можна ідентифікувати («*Сава Терентьєв проти Росії*» (*Savva Terentyev v. Russia*), 2018, § 75; порівняйте зі справами згідно зі статтями 2 або 8 «*Кабоглу та Оран проти Туреччини*» (*Kaboğlu and Oran v. Turkey*), 2018; «*Селагаттин Демірташ проти Туреччини*» (*Selahattin Demirtas v. Turkey*), 2015).
- Образливі висловлювання можуть не підпадати під захист свободи вираження поглядів, якщо вони прирівнюються до грубого наклепу; проте використання вульгарних фраз як таке не є вирішальним під час оцінювання образливого виразу, оскільки може слугувати суто стилістичній меті. На думку Суду, стиль становить форму вираження і як такий підпадає під захист разом зі змістом ідей та інформації, що виражаються («*Сава Терентьєв проти Росії*» (*Savva Terentyev v. Russia*), 2018, § 68). Зважаючи на обставини справи, деякі емоційні заклики, провокаційні метафори або символічні дії можуть розумітись як вираження невдоволення та протесту, а не як заклик до насильства (*там само*, §§ 72, 74, та наведені в цьому рішенні посилання). З іншого боку, Суд дозволив застосовувати покарання за провокаційний гумор або сатиру, які виходять за певні межі, наприклад, якщо висловлювання стосувалося

терористичних актів («*Лерой проти Франції*» (*Leroy v. France*), 2008, §§ 36-48; «*З.В. проти Франції*» (*Z.B. v. France*), 2021, §§ 56-57).

Намір мовця:

Мотивація оскаржуваного висловлювання часто має значення під час визначення того, чи може Держава виправдано втручатися у право на свободу вираження поглядів згідно зі статтею 10.

- У справі «*Глімервен та Хагенбек проти Нідерландів*» (*Glimmerveen and Hagenbeek v. the Netherlands*) (рішення Комісії від 1979 року, с. 195), Комісія визнала важливим, що політика, яку пропагували заявники, надихалася загальною метою висилки з території Нідерландів усіх не-білих людей з повним ігноруванням їх національності, часу проживання, сімейних зв'язків, а також соціальних, економічних, гуманітарних та інших міркувань.
- У рішенні у справі «*Фере проти Бельгії*» (*Féret v. Belgium*), 2009, §§ 70-71, Суд погодився з тим, що висновки національних судів, згідно з якими листівки та малюнки, які заявник розповсюджував під час виборчої кампанії, містили елементи, які явно, хоча іноді й імпліцитно, становили підбурювання до дискримінації, сегрегації або ненависті до особи, групи, спільноти або її членів за ознакою раси, кольору шкіри, походження або національної чи етнічної належності і демонстрували готовність вдатися до такої дискримінації, сегрегації або ненависті.
- Згідно з рішенням у справі «*Павел Іванов проти Росії*» (*Pavel Ivanov v. Russia*) (ухв.), 2007, заявник написав і опублікував серію статей, які зображали євреїв як джерело зла в Росії, закликаючи до їх виключення з суспільного життя. Він звинуватив всю етнічну групу у змові проти російського народу та приписував єврейському керівництву фашистську ідеологію. У своїх публікаціях та усних виступах у суді він послідовно заперечував право євреїв на національну гідність, заявляючи, що вони не були нацією. Суд погодився з оцінкою національних судів, згідно з якою заявник у своїх публікаціях намагався розпалювати ненависть до єврейського народу.
- Згідно з рішенням у справі «*Атаманчук проти Росії*» (*Atamanchuk v. Russia*), 2020, заявника, підприємця і власника місцевої газети, було засуджено за підбурювання до ненависті через статтю, яка містила образливі висловлювання про неросійські етнічні групи. Зокрема, він стверджував, що ці групи мали схильність до злочинів, готові були «вбивати, ґвалтувати, грабувати й поневолювати відповідно до своїх варварських поглядів» і «брали участь у руйнуванні країни». Суд визнав сумнівним, що зміст статті заявника міг сприяти громадському обговоренню на відповідну тему або що в цьому полягала його головна мета (§ 62).
- Згідно з рішенням у справі «*Белкасем проти Бельгії*» (*Belkacem v. Belgium*) (ухв.), 2017, Суд розглянув справу заявника, який розмістив у відкритому доступі на платформі YouTube відео, в яких закликав глядачів перемогти немусульман, провчити їх і боротися з ними. Суд не мав сумнівів щодо дуже ненависного змісту поглядів заявника і погодився з висновком національних судів про те, що своїми відео заявник прагнув підбурити людей до ненависті, дискримінації та насильства щодо всіх немусульман (§ 33).
- У рішенні у справі «*Земмур проти Франції*» (*Zemmour v. France*), 2022, Суд погодився з національними судами в тому, що висловлювання не обмежувались критикою ісламу, а натомість з огляду на їхній загальний контекст, були зроблені з дискримінаційним наміром, зокрема з метою заклику глядачів до неприйняття та виключення мусульманської спільноти загалом, що завдало шкоди досягненню соціальної згуртованості (§ 63).

І навпаки, Суд також висловив сумніви щодо ймовірного протиправного наміру заявника:

- У рішенні у справі *«Перінчек проти Швейцарії» (Perinçek v. Switzerland)* [ВП], 2015, Суд не погодився зі швейцарськими судами в тому, що публічно заперечуючи геноцид вірменського народу з боку Османської імперії, заявник керувався расистськими мотивами (§§ 232-233).
- Згідно з рішенням у справі *«Тагієв та Гусейнов проти Азербайджану» (Tagiyev and Huseynov v. Azerbaijan)*, 2019, письменника та головного редактора газети було засуджено до трьох і чотирьох років ув'язнення, відповідно, за публікацію статті, в якій критикувався іслам. Суд встановив порушення прав заявників згідно зі статтею 10, піддавши критиці, *inter alia*, неспроможність національних судів розглянути, чи виправдовували контекст справи, громадський інтерес і намір автора оскаржуваної статті можливе використання певною мірою провокаційних висловлювань чи перебільшення (§§ 48-50).
- У рішенні у справі *«Стомахін проти Росії» (Stomakhin v. Russia)*, 2018, Суд зосередився на різних висловлюваннях та надав певного значення тому факту, що деякі з висловлювань, які розглядалися, демонстрували намір романтизувати/ідеалізувати ідеї сепаратистів, і водночас таврували, зображали як жорстоку і дегуманізували іншу сторону конфлікту (§ 99), а інші висловлювання передавали читачам загальну ідею про те, що насильство й тероризм є необхідними та виправданими заходами самозахисту перед лицем агресора (§ 100), а щодо ще одного висловлювання — тому факту, що національні суди не спромоглися оцінити це висловлювання в його відповідному контексті та не визначили, яку ідею воно мало на меті передати (§ 115).
- У справі *«Єфімов і Молодіжна правозахисна група проти Росії» (Yefimov and Youth Human Rights Group v. Russia)*, 2021, Суд постановив, що висловлювання, яке, як стверджувалось Державою без достатньої фактичної оцінки чи аналізу, мало екстремістський чи терористичний характер, насправді реально сприяло громадському обговоренню (§§ 45-46); див. також рішення у справі *«Мухін проти Росії» (Mukhin v. Russia)*, 2021, §§ 121-147.
- У справі *«Джерсільд проти Данії» (Jersild v. Denmark)*, 1994, важливим фактором оцінки Судом було те, чи міг телевізійний документальний фільм про расистську групу, якщо його розглядати загалом, об'єктивно здаватися таким, метою якого було пропагування расистських поглядів та ідей. Згідно з висновком Суду, значущою особливістю справи було те, що заявник не робив вартих осуду висловлювань сам, а сприяв їх поширенню як тележурналіст, відповідальний за випуск інформаційної програми (§ 31). Загалом заявник явно мав на меті у формі інтерв'ю викрити, проаналізувати та пояснити, що спонукало цю конкретну групу молоді, обмежену в можливостях та незадоволену своїм соціальним становищем, з кримінальним минулим і агресивною поведінкою, а отже, розглядав конкретні аспекти питання, які вже тоді викликали значну стурбованість у громадськості (§ 33). Суд дійшов аналогічного висновку у справі *«РІД «Новая газета» і ЗАТ «Новая газета» проти Росії» (RID Novaya Gazeta and ZAO Novaya Gazeta v. Russia)*, 2021, а саме, що в цьому контексті публікація цитат із націоналістичного маніфесту поруч із зображеннями, що нагадували нацистську символіку, слугувала цілям журналістського розслідування, а отже, не виправдовувала втручання державного регулятора у сфері засобів масової інформації у цьому випадку (§§ 97-109).

Імовірність шкоди:

Суд також розглянув питання про те, чи відповідний вираз «веде за собою» підбурювання до насильства (*«Сюрек проти Туреччини (№ 4)» (Sürek v. Turkey (no. 4))* [ВП], 1999, § 58). Суд обговорив низку показників, які можуть сприяти висновку про те, що конкретне висловлювання ймовірно призведе до такої шкоди.

Суспільно-політичний контекст

- Одним із важливих факторів є те, чи було зроблено висловлювання на тлі напруженої суспільно-політичної ситуації (*«Перінчек проти Швейцарії» (Perinçek v. Switzerland)* [ВП], 2015, § 205).
- У зв'язку з цим Суд завжди враховував труднощі, що супроводжували запобігання громадським заворушенням і боротьбу з тероризмом (щодо публікації поглядів, які пропагують насильство проти Держави, *«Стомахін проти Росії» (Stomakhin v. Russia)*, 2018, §§ 96, 98-109; щодо напруженого клімату, на тлі якого відбувалися збройні зіткнення між представниками Робітничої партії Курдистану (РПК) та турецькими силовими структурами на південному сході Туреччини у 1980-х і 1990-х роках, *«Зана проти Туреччини» (Zana v. Turkey)*, 1997, §§ 57-60, і *«Сюрек проти Туреччини (№ 4)» (Sürek v. Turkey (no. 4))* [ВП], 1999, § 58; щодо атмосфери, породженої жорстокими бунтами в'язнів у Туреччині в грудні 2000 року, *«Фалакаоґлу та Сайгілі проти Туреччини» (Falakaoğlu and Saygılı v. Turkey)*, 2007, § 33, і *«Сайгілі та Фалакаоґлу проти Туреччини (№ 2)» (Saygılı and Falakaoğlu v. Turkey (no. 2))*, 2009, § 28; щодо висловлювань, які описували винних у терористичних атаках як «хоробрих людей» і були зроблені невдовзі після цих атак, *«Руллан проти Франції» (Rouillan v. France)*, 2022, §§ 68-71). Водночас той факт, що ці висловлювання стосуються тероризму або зроблені в політично чутливому контексті, не є визначальним; Суд перейде до аналізу інших критеріїв, наприклад, чи висловлювання саме собою становило підбурювання до насильства (*«Еркізія Альмандос проти Іспанії» (Erkizia Almandoz v. Spain)*, 2021, § 46).
- У контексті історичних дебатів у справі щодо кримінального засудження заявника у зв'язку з запереченням правової кваліфікації звірств, вчинених Османською імперією проти вірменського народу з 1915 року, як «геноцид», Суд постановив, що не було доказів того, що в той час, коли було зроблено ці висловлювання, атмосфера у Швейцарії була напруженою і могла спричинити серйозну напругу між турками та вірменами в країні (*«Перінчек проти Швейцарії» (Perinçek v. Switzerland)* [ВП], 2015, § 244).
- Суд також підкреслив, що протягом періоду перед виборами особливо важливо забезпечити вільне поширення поглядів та інформації будь-якого типу, оскільки вільні вибори та свобода вираження поглядів (особливо свобода політичної дискусії) разом утворюють основу будь-якої демократичної системи (*«Боумен проти Сполученого Королівства» (Bowman v. the United Kingdom)*, 1998, § 42, і *«Сава Терентьев проти Росії» (Savva Terentyev v. Russia)*, 2018, § 70; порівняйте і зіставте з рішенням у справі *«Санчез проти Франції» (Sanchez v. France)* [ВП], 2023, §§ 152-53, 175-76).

Потенційний вплив висловлювання: його форма та публічність, автор та аудиторія

- Ще одним важливим міркуванням для Суду є форма, якої набуває конкретне вираження поглядів (щодо обмеженого впливу поетичної форми, *«Караташ проти Туреччини» (Karataş v. Turkey)* [ВП], 1999, § 52; щодо формату програми, покликаної заохочувати обмін думками, *«Гюндюз проти Туреччини» (Gündüz v. Turkey)*, 2003, § 44).

- Публічність, зумовлена конкретним висловлюванням, також може мати значення для рішення Суду (щодо справи політиків, які охоплювали електорат своїми повідомленнями, а отже, націлювались на все населення країни, *«Фере проти Бельгії» (Féret v. Belgium)*, 2009, § 76; щодо обсягів розповсюдження газети в регіоні з багатоетнічним складом, *«Атаманчук проти Росії» (Atamanchuk v. Russia)*, 2020, § 63; щодо спроможності журналіста охопити широкі верстви населення, використовуючи мову, знайому читачам, *«Сула та інші проти Франції» (Soulas and Others v. France)*, 2008, § 39; щодо висловлювання, зробленого особисто і лише на трьох публічних заходах, *«Перінчек проти Швейцарії» (Perinçek v. Switzerland)* [ВП], 2015, § 254; щодо вираження поглядів представником громадськості, який не використовує популярну платформу, що дозволило б йому охопити широку аудиторію, *«Ліллієндаль проти Ісландії» (Lilliendahl v. Iceland)* (ухв.), 2020, § 39; щодо публікації у блозі, що не привернула значної уваги громадськості, на відміну від твердження, опублікованого на популярних або часто відвідуваних вебсторінках, *«Сава Терентьєв проти Росії» (Savva Terentyev v. Russia)*, 2018, §§ 79-81; і для порівняння див. контекст справи *«Норвуд проти Сполученого Королівства» (Norwood v. the United Kingdom)* (ухв.), 2004, де статтю 17 було застосовано попри обмежену публічність).
- У своєму рішенні у справі *«Джерсільд проти Данії» (Jersild v. Denmark)*, 1994, Суд зазначив, що висловлювання, що передається за допомогою аудіовізуальних засобів масової інформації, має набагато більш безпосередній та потужний ефект, ніж друковані засоби масової інформації (§ 31; також див. рішення у справах *«Рої ТВ А/С проти Данії» (Roj TV A/S v. Denmark)* (*Roj TV A/S v. Denmark*) (ухв.), 2018, § 47; *«Земмур проти Франції» (Zemmour v. France)*, 2022, § 62).
- Особа автора чи мовця також може мати значення (наприклад, див. рішення у справах *«Зана проти Туреччини» (Zana v. Turkey)*, 1997, де оскаржувані твердження були озвучені колишнім мером найбільш значущого міста на південному сході Туреччини, § 60; і *«Руллан проти Франції» (Rouillan v. France)*, 2022, § 67, де відповідні твердження були зроблені колишнім членом терористичної організації лівого напрямку, що активно діяла у Франції у 1980-х роках, який написав кілька книжок і зіграв сам себе у фільмі; і, в якості протилежного прикладу, рішення у справі *«Балдассі та інші проти Франції» (Baldassi and Others v. France)*, 2020, де заявники були звичайними громадянами, § 70).
- У своєму рішенні у справі *«Ербакан проти Туреччини» (Erbakan v. Turkey)*, 2006, наголошуючи, що боротьба з будь-якими формами нетерпимості є невід'ємною складовою захисту прав людини, Суд визнав, що вкрай важливим є те, аби кожен політик у своїх промовах утримувався від заяв, що могли б заохочувати нетерпимість (§ 64).
- Нарешті, Суд також розглянув питання щодо аудиторії висловлювання. Наприклад, у справі *«Вейделанд та інші проти Швеції» (Vejdeland and Others v. Sweden)*, 2012, § 56, Суд взяв до уваги, що листівки з оскаржуваними твердженнями були залишені у шафках молодих людей, які перебували у вразливому та чутливому віці та не мали змоги відмовитись їх прийняти.

Значущість і достовірний характер потенційної шкоди

- У своєму рішенні у справі *«Стомахін проти Росії» (Stomakhin v. Russia)*, 2018, Суд надав певного значення тому факту, що оскаржувані висловлювання становили підбурювання до ненависті до федеральних збройних сил та сил безпеки і підпорядковували їх можливому ризику фізичного насильства (§ 107; для порівняння див. рішення у справі *«Сава Терентьєв проти Росії» (Savva Terentyev v. Russia)*, 2018,

де Суд зауважив, що не було жодних ознак того, що оскаржувані висловлювання могли призвести до неминучих протиправних дій щодо працівників поліції та наразити їх на реальну загрозу фізичного насильства (§§ 77-78).

- У рішенні у справі *«Фабер проти Угорщини» (Fáber v. Hungary)*, 2012, Суд зауважив, що влада не стверджувала, що існувала підвищена ймовірність насильства у зв'язку з присутністю смугастого прапора *Árpád* або що використання цього символу, що розглядалось владою як провокаційне, призвело до явної загрози або реальної небезпеки насильства (§ 44).
- У рішенні у справі *«Фере проти Бельгії» (Féret v. Belgium)*, 2009, Суд визнав, що оскаржуване політичне висловлювання, яке спонукало до ненависті на основі релігійного, етнічного або культурного упередженого ставлення, була загрозою для соціального миру і політичної стабільності (§ 73). Водночас сповідування власної релігії без спонукання до насильства, ненависті або нетерпимості до інших навряд чи може виправдати втручання у свободу вираження поглядів особи (*«Таганрог ЛРО та інші проти Росії» (Taganrog LRO and Others v. Russia)*, 2022, §§ 157-159).
- Суд визнав важливим той факт, що висловлювання заохочувало дискримінацію (*«Глімервен та Хагенбек проти Нідерландів» (Glimmerveen and Hagenbeek v. the Netherlands)*, рішення Комісії від 1979 року, с.196); викликало ниці емоції або вкорінені упередження (*«Атаманчук проти Росії» (Atamanchuk v. Russia)*, 2020, § 64); або могло посилювати міжрелігійну напруженість (*«Ібрагім Ібрагімов та інші проти Росії» (Ibragim Ibragimov and Others v. Russia)*, 2018, § 102), провокувати ворожість до спільноти меншин (*«Ле Пен проти Франції» (Le Pen v. France)* (ухв.), 2010) або бути націленим на спільноту ЛГБТІ (*«Вейделанд та інші проти Швеції» (Vejdeland and Others v. Sweden)*, 2012, §§ 54-55).

Зв'язок між втручанням та законною метою

- Суд розглянув питання про те, чи матиме покарання мовця за оскаржуване висловлювання фактичний вплив на здатність інших осіб користуватися своїми правами, захищеними Конвенцією. Отже, у справі *«Перінчек проти Швейцарії» (Perinçek v. Switzerland)* [ВП], 2015, § 246, Суд відмовився визнавати, що швейцарські органи влади могли покарати заявника за його висловлювання, частково у зв'язку з тим, що Суд не був переконаний, що кримінальне засудження заявника у Швейцарії забезпечувало реальний захист прав вірменської меншини або давало їй можливість почуватися в більшій безпеці.
- Суд встановив, що висловлювання могли заохочувати насильство, здатне наразити на небезпеку працівників силових структур лише в дуже нестійких умовах напруги, збройного конфлікту та боротьби з тероризмом або жорстокими бунтами в'язнів (*«Сава Терентьев проти Росії» (Savva Terentyev v. Russia)*, 2018, § 77, та наведені в цьому рішенні посилання).
- Суд встановив, що висловлювання викликало «травматичні спогади», які були ще свіжими, а через це болісними для рідних жертв терористичних атак, а також для осіб, які пережили ці атаки; публікація в цьому контексті статей, що виправдовували та прославляли це жорстоке насильство, становила особливо цинічний напад на гідність жертв (*«Стомахін проти Росії» (Stomakhin v. Russia)*, 2018, § 101).
- У випадку, коли провадження щодо заявника було порушено через чотири роки та п'ять місяців після оскаржуваного висловлювання, Суд визнав малоімовірним, що промова, яка розглядалася, призвела до існування «реального ризику» чи «неминучої» загрози для суспільства (*«Ербакан проти Туреччини» (Erbakan v. Turkey)*, 2006, § 68).

Мова ворожнечі та Інтернет

Загальні принципи, що застосовуються до офлайн-публікацій, застосовуються також і до публікацій в Інтернеті. Водночас справи, пов'язані з використанням Інтернету, призводять до появи унікальних проблем і можуть зосереджуватися на особливостях Інтернету як потужного засобу масової інформації та публічного простору.

- Завдяки своїй доступності, а також здатності зберігати й передавати величезні обсяги інформації, Інтернет відіграє важливу роль у розширенні доступу громадян до новин та сприянні поширенню інформації взагалі («*Таймз Н'юзпейперс Лтд проти Сполученого Королівства (№№ 1 і 2)*» (*Times Newspapers Ltd (nos. 1 and 2) v. the United Kingdom*), 2009, § 27; «*Делфі АС проти Естонії*» (*Delfi AS v. Estonia*) [ВП], 2015, § 133; «*Сава Терентьєв проти Росії*» (*Savva Terentyev v. Russia*), 2018, § 79). Можливості, які Інтернет надає користувачам для самовираження через створюваний ними контент, служать унікальною платформою для реалізації ними права на свободу самовираження («*Делфі АС проти Естонії*» (*Delfi AS v. Estonia*) [ВП], 2015, § 110).
- Водночас ризик завдання шкоди здійсненню та використанню прав і свобод людини, зокрема такий ризик щодо права на повагу до приватного життя, який становлять контент та комунікації в Інтернеті, є безумовно вищим, ніж ризик, який становить для таких прав діяльність преси («*Делфі АС проти Естонії*» (*Delfi AS v. Estonia*) [ВП], 2015, § 133; також див. рішення у справі «*Сава Терентьєв проти Росії*» (*Savva Terentyev v. Russia*), 2018, § 79). Дифамаційні та інші висловлювання явно протиправного характеру, включаючи ворожі висловлювання і такі, що підбурюють до насильства, можуть, як ніколи раніше, поширюватися у світовому масштабі за лічені секунди, а інколи залишаються стійко присутніми в мережі Інтернет. Отже, можливість притягнення до відповідальності за дифамаційні та іншого роду протиправні висловлювання має, у принципі, й далі залишатися ефективним засобом юридичного захисту в разі порушення особистих прав («*Делфі АС проти Естонії*» (*Delfi AS v. Estonia*) [ВП], 2015, § 110; «*Аннен проти Німеччини*» (*Annen v. Germany*), 2015, § 67).
- Для того, щоб напад на особисту репутацію підпадав під дію статті 8, особливості Інтернету можуть братися до уваги під час винесення рішення про рівень його серйозності («*Арнарсон проти Ісландії*» (*Arnarson v. Iceland*), 2017, § 37).
- Міркування щодо гарантій, що їх стаття 10 надає журналістам, які висвітлюють питання, що становлять загальний інтерес, та їхніх відповідних обов'язків та відповідальності, відіграють особливо важливу роль у наш час, беручи до уваги вплив, яким засоби масової інформації володіють у сучасному суспільстві: вони не лише повідомляють про різноманітні події, але й можуть шляхом вибору способу подання інформації підказати, як її слід оцінювати. Контроль за дотриманням правил журналістської етики набуває ще більшого значення у світі, в котрому людина стикається з величезною кількістю інформації, яка поширюється через традиційні та електронні засоби масової інформації і залучає дедалі більшу кількість суб'єктів («*Столл проти Швейцарії*» (*Stoll v. Switzerland*) [ВП], 2007, §§ 103-104).
- Електронна мережа, що обслуговує мільярди користувачів у світі, не підлягає і потенційно не може підлягати тому самому регулюванню та контролю, що й друковані засоби масової інформації. Отже, політика щодо відтворення матеріалу з друкованих засобів масової інформації та Інтернету може відрізнитися. Остання, безсумнівно, повинна бути пристосована до особливостей технології, щоб забезпечити захист і підтримку відповідних прав та свобод («*Редакція газети «Правое дело» та Штекель проти України*» (*Editorial Board of Pravoye Delo and Shtekel v. Ukraine*), 2011, § 63). Наприклад, доцільно, щоб національні суди проводили межу

між твердженнями на листівках, які мали географічно обмежену дію, з одного боку, і твердженнями в Інтернеті, які могли бути поширені в усьому світі, з іншого боку (*«Аннен проти Німеччини» (Annen v. Germany, 2015, § 72)*).

- Суд також вважає очевидним, що охоплення, а отже, й потенційний вплив твердження, опублікованого в Інтернеті на ресурсах з невеликою читацькою аудиторією, звісно ж, не такий значний, як у твердження, опублікованого на популярних або часто відвідуваних вебсторінках. А отже, для оцінки потенційного впливу публікації в Інтернеті надзвичайно важливо визначити обсяг охоплення нею аудиторії (*«Сава Терентьев проти Росії» (Savva Terentyev v. Russia), 2018, § 79)*.
- Вплив підсилювального ефекту Інтернету дуже чітко проявляється у справі, що стосувалась особи, проти якої було висунуто обвинувачення в антисемітизмі: введення імені цієї особи в пошуковій системі давало змогу отримати доступ до оскаржуваної статті і прочитати її. У такий спосіб публікація на вебсайті асоціації-заявника справила значний вплив на репутацію та права відповідної особи (*«Асоціація "Міжусобна координація проти антисемітизму та наклепу" (CICAD)» (Cicad v. Switzerland), 2016, § 60)*.
- Що стосується відповідальності видавця за контент третіх осіб, Суд вважає, що з огляду на особливий характер Інтернету «обов'язки і відповідальність», які, за змістом статті 10, покладаються на інформаційні інтернет-портали щодо контенту третіх осіб, можуть деякою мірою відрізнитися від тих, що покладаються на традиційні видавництва. (*«Делфі АС проти Естонії» (Delfi AS v. Estonia) [ВП], 2015, § 113)*. Суд обережно розрізняв обов'язки та відповідальність інформаційних інтернет-порталів від інших форумів у мережі Інтернет, на яких може відбуватися поширення коментарів третіх осіб — тобто, наприклад, дискусійних інтернет-форумів чи дошок оголошень, на яких користувачі можуть вільно висловлювати свої ідеї щодо будь-яких тем за відсутності будь-якої вхідної інформації, що вводиться адміністратором форуму для спрямування дискусії у певне русло, або, наприклад, соціальних медіаплатформ, де постачальник платформи не пропонує якогось контенту і де контент-провайдером може бути приватна особа, яка займається вебсайтом чи блогом як хобі (*«Делфі АС проти Естонії» (Delfi AS v. Estonia) [ВП], 2015, §§ 115-116)*.
- Суд постановив, що якщо система «notice-and-take-down» доповнюється ефективними процедурами, що уможливають відповідне швидке реагування, тоді в багатьох випадках вона може функціонувати як належний механізм урівноважування прав та інтересів усіх відповідних сторін. Втім, у справах, де йдеться про коментарі сторонніх користувачів, які містять мову ворожнечі та прямі погрози заподіяти шкоду тілесній недоторканості фізичних осіб, Договірні держави можуть, виходячи з прав та інтересів інших осіб і суспільства в цілому, покласти відповідальність на інформаційні інтернет-портали, якщо ті не вжили заходів з негайного видалення коментарів явно протиправного змісту навіть за відсутності повідомлення про них з боку стверджуваного потерпілого чи третіх осіб (*«Мадьяр Тарталомжолгалтаток Егьусюлет та Index.hu Зрт проти Угорщини» (Magyar Tartalomszolgáltatók Egyesülete and Index.Hu Zrt v. Hungary), 2016, § 91; «Делфі АС проти Естонії» (Delfi AS v. Estonia) [ВП], 2015, § 159)*.
- У справі, що стосувалась засудження кандидата на політичну посаду до кримінального штрафу після того, як він не вжив невідкладних заходів для видалення коментарів, що містили мову ворожнечі, опублікованих іншими користувачами на його сторінці в мережі Facebook, Суд дійшов висновку, що таке покарання не порушувало статтю 10. Національні суди установили відповідальність заявника на основі декількох факторів: те, що заявнику було відомо про коментарі, його статус політичного діяча, публічна доступність його сторінки на Facebook, та контекст

виборів. Використання «каскадної» системи відповідальності, що передбачала покарання заявника як «виробника» онлайнної промови, на додачу до авторів оригінальних коментарів, не було свавільним або явно необґрунтованим (*«Санчез проти Франції» (Sanchez v. France)* [ВП], 2023, §§ 134-39). У справі, в якій було визнано, що інформаційний інтернет-портал не несе відповідальності за сексистські коментарі, опубліковані на його вебсайті анонімними третіми особами, щодо заходів, яких вжив інформаційний портал, і виявилось, що існувала встановлена система модераторів, які відстежували контент, Суд не встановив порушення статті 8 Конвенції (*«Гейнесс проти Норвегії» (Høiness v. Norway)*, 2019).

- Нарешті, Суд зауважив, що навіть якщо мета полягає в запобіганні недопустимих висловлювань, органи влади, які ухвалюють рішення про блокування доступу до вебсайту, повинні особливо звернути увагу на той факт, що подібні заходи, які роблять недоступною велику кількість інформації, істотно обмежують права користувачів Інтернету і мають значні побічні наслідки (*«Ахмет Йлдірим проти Туреччини» (Ahmet Yildirim v. Turkey)*, 2012, § 66; *«Енгельс проти Росії» (Engels v. Russia)*, 2020, § 33).

Додаткові посилання

Посібники з судової практики:

- Посібник зі статті 17. Заборона зловживання правами
- Посібник зі статті 8. Право на повагу до приватного і сімейного життя, житла й кореспонденції

Інші ключові теми:

- Захист від мови ворожнечі (статті 8, 13 і 14)

Рада Європи:

- Рамкова Конвенція про захист національних меншин (1995)
- Рекомендація № R (97) 20 Комітету міністрів Ради Європи державам-учасникам про «наклепницькі висловлювання» (1997)
- Європейська комісія проти расизму та нетерпимості, Загальнополітична рекомендація № 7 від 13 грудня 2002 року щодо національного законодавства про боротьбу з расизмом і расовою дискримінацією (CRI(2003)8)
- Додатковий протокол до Конвенції про кіберзлочинність, який стосується криміналізації дій расистського та ксенофобного характеру, вчинених через комп'ютерні системи (2003)
- Європейська комісія «За демократію через право» (Венеціанська комісія), Доповідь щодо співвідношення свободи вираження поглядів та свободи релігії: питання регулювання і переслідування за богохульство, релігійну образу та заклики до релігійної ненависті, ухвалена Венеційською Комісією на 76-му пленарному засіданні, проведеному у Венеції 17-18 жовтня 2008 року, CDL-AD(2008)026
- Європейська комісія «За демократію через право» (Венеціанська комісія), Висновок № 660/2011 щодо Федерального закону Російської Федерації «Про протидію екстремістській діяльності», ухвалена Венеційською комісією на 91-му пленарному засіданні, проведеному у Венеції 15-16 червня 2012 року, CDL-AD(2012)016-e

- Загальнополітична рекомендація № 15 щодо протидії мові ворожнечі, ухвалена Європейською Комісією проти расизму та нетерпимості 08 грудня 2015 року
- Рекомендація CM/Rec(2022)16 Комітету міністрів державам-членам щодо боротьби з мовою ворожнечі (2022)

Європейський Союз:

- Рамкове рішення Ради 2008/913/JHA від 28 листопада 2008 року про боротьбу з деякими формами і проявами расизму і ксенофобії засобами кримінального права
- Повідомлення Комісії до Європейського парламенту, Ради, Європейського економічного та соціального комітету та Комітету регіонів: заходи боротьби з незаконним контентом в Інтернеті, COM (2017) 555 фінальна версія, 28 вересня 2017 року
- Мова ворожнечі та злочини на ґрунті ненависті у ЄС: оцінка підходів до регулювання контенту в Інтернеті (Hate speech and hate crime in the EU and the evaluation of online content regulation approaches) (дослідження, проведене на замовлення Директорату з прав громадян та конституційних справ Європейського парламенту)

Організація Об'єднаних Націй:

- Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, статті 19 і 20
- Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, статті 4 і 6
- Рабатський план дій щодо заборони пропаганди національної, расової чи релігійної ненависті, що являє собою підбурювання до дискримінації, ворожнечі або насильства, Висновки та рекомендації чотирьох регіональних експертних нарад, організованих Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ) у 2011 році й ухвалені експертами в м. Рабат (Марокко) 5 жовтня 2012 року
- Доповідь Спеціального доповідача ООН з питань права на свободу переконань і свободу вираження поглядів Франка Ла Рю № A/HRC/23/40 від 17 квітня 2013 року
- Стратегія та План дій ООН щодо боротьби з мовою ворожнечі (2019)

КЛЮЧОВІ ПОСИЛАННЯ ІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

- «Хендсайд проти Сполученого Королівства» (*Handyside v. the United Kingdom*), 07 грудня 1976 року, серія А № 24 (відсутність порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції та відсутність порушення статей 10 і 18);
- «Глімервен та Хагенбек проти Нідерландів» (*Glimmerveen and Hagenbeek v. the Netherlands*), рішення Комісії від 1979 року (неприйнятно — несумісно *ratione materiae*);
- «Джерсільд проти Данії» (*Jersild v. Denmark*), 23 вересня 1994 року, серія А № 298 (порушення статті 10);
- «Зана проти Туреччини» (*Zana v. Turkey*), 25 листопада 1997 року, Збірник рішень 1997-VII (відсутність порушення статті 10 і порушення пунктів 1 і 3 статті 6);
- «Караташ проти Туреччини» (*Karataş v. Turkey*) [ВП], № 23168/94, ЄСПЛ 1999-IV (порушення пункту 1 статті 6 і статті 10);
- «Сюрек проти Туреччини (№ 1)» (*Sürek v. Turkey (no. 1)*) [ВП], № 26682/95, ЄСПЛ 1999-IV (порушення пункту 1 статті 6 і відсутність порушення статті 10);

- «Сюрек проти Туреччини (№ 3)» (*Sürek v. Turkey (no. 3)*) [ВП], № 24735/94, ЄСПЛ 1999-IV (порушення пункту 1 статті 6 і відсутність порушення статті 10);
- «Сюрек проти Туреччини (№ 4)» (*Sürek v. Turkey (no. 4)*) [ВП], № 24762/94, ЄСПЛ 1999-IV (порушення пункту 1 статті 6 і статті 10);
- «Гюндюз проти Туреччини» (*Gündüz v. Turkey*), № 35071/97, ЄСПЛ 2003-XI (порушення статті 10);
- «Норвуд проти Сполученого Королівства» (*Norwood v. the United Kingdom*) (ухв.), № 23131/03, ЄСПЛ 2004-XI (неприйнятно — несумісно *ratione materiae*);
- «Серо проти Франції» (*Seurot v. France*) (ухв.), № 57383/00, 18 травня 2004 року (неприйнятно — явно необґрунтовано);
- «В.П. та інші проти Польщі» (*W.P. and Others v. Poland*) (ухв.), № 42264/98, ЄСПЛ 2004-VII (витяги) (неприйнятно — явно необґрунтовано);
- «Ербакан проти Туреччини» (*Erbakan v. Turkey*), № 59405/00, 06 липня 2006 року (порушення пункту 1 статті 6 і статті 10);
- «Халіс Доган проти Туреччини (№ 3)» (*Halis Doğan v. Turkey (no. 3)*), № 4119/02, 10 жовтня 2006 року (порушення пункту 1 статті 6, відсутність порушення статті 10);
- «Фалакаоґлу та Сайгілі проти Туреччини» (*Falakaoğlu and Saygılı v. Turkey*), №№ 22147/02 та 24972/03, 23 січня 2007 року (відсутність порушення статті 10);
- «Павел Іванов проти Росії» (*Pavel Ivanov v. Russia*) (ухв.), № 35222/04, 20 лютого 2007 року (неприйнятно — несумісно *ratione materiae*);
- «Столл проти Швейцарії» (*Stoll v. Switzerland*) [ВП], № 69698/01, ЄСПЛ 2007-V (відсутність порушення статті 10);
- «Сула та інші проти Франції» (*Soulas and Others v. France*), № 15948/03, 10 липня 2008 року (незастосовність статті 17; відсутність порушення статті 10);
- «Лерой проти Франції» (*Leroi v. France*), № 36109/03, 02 жовтня 2008 року (порушення пункту 1 статті 6 і відсутність порушення статті 10);
- «Балсіте-Лідейкене проти Литви» (*Balsytė-Lideikienė v. Lithuania*), № 72596/01, 04 листопада 2008 року (порушення пункту 1 статті 6 і відсутність порушення статті 10);
- «Сайгілі та Фалакаоґлу проти Туреччини (№ 2)» (*Saygılı and Falakaoğlu v. Turkey (no. 2)*), № 38991/02, 17 лютого 2009 року (відсутність порушення статті 10);
- «Віллем проти Франції» (*Willem v. France*), № 10883/05, 16 липня 2009 року (відсутність порушення статті 10);
- «Фере проти Бельгії» (*Féret v. Belgium*), № 15615/07, 16 липня 2009 року (незастосовність статті 17; відсутність порушення статті 10);
- «Ле Пен проти Франції» (*Le Pen v. France*) (ухв.), № 18788/09, 20 квітня 2010 року (неприйнятно — явно необґрунтовано);
- «Фатуллаєв проти Азербайджану» (*Fatullayev v. Azerbaijan*), № 40984/07, 22 квітня 2010 року (порушення пункту 1 статті 6, пункту 2 статті 6 і статті 10);
- «Гезель і Езер проти Туреччини» (*Gözel and Özer v. Turkey*), №№ 43453/04 та 31098/05, 06 липня 2010 року (порушення статті 10 і пункту 1 статті 6);
- «Дінк проти Туреччини» (*Dink v. Turkey*), №№ 2668/07 і 4 інші, 14 вересня 2010 року (порушення статей 2 і 10 і статті 13 у поєднанні зі статтею 2);
- «Редакція газети "Правое дело" та Штекель проти України» (*Editorial Board of Pravoye Delo and Shtekel v. Ukraine*), № 33014/05, ЄСПЛ 2011 (витяги) (порушення статті 10);

- *«Алтуґ Танер Акчам проти Туреччини» (Altuğ Taner Akçam v. Turkey)*, № 27520/07, 25 жовтня 2011 року (порушення статті 10);
- *«Ахмет Йлдирум проти Туреччини» (Ahmet Yıldırım v. Turkey)*, № 3111/10, ЄСПЛ 2012 (порушення статті 10);
- *«Аксу проти Туреччини» (Aksu v. Turkey)* [ВП], №№ 4149/04 та 41029/04, ЄСПЛ 2012 (відсутність порушення статті 8);
- *«Вейделанд та інші проти Швеції» (Vejdeland and Others v. Sweden)*, № 1813/07, 09 лютого 2012 року (відсутність порушення статті 10);
- *«Фабер проти Угорщини» (Fáber v. Hungary)*, № 40721/08, 24 липня 2012 року (порушення статті 10, що розглядається у світлі статті 11);
- *«Касимахунов та Сайбаталов проти Росії» (Kasymakhunov and Saybatalov v. Russia)*, №№ 26261/05 та 26377/06, 14 березня 2013 року (відсутність порушення статті 7 щодо першого заявника, порушення статті 7 щодо другого заявника);
- *«Делфі АС проти Естонії» (Delfi AS v. Estonia)* [ВП], № 64569/09, 10 жовтня 2013 року (відсутність порушення статті 10);
- *«Недім Шенер проти Туреччини» (Nedim Şener v. Turkey)*, № 38270/11, 08 липня 2014 року (порушення пункту 3 статті 5, статей 4 і 10);
- *«Шик проти Туреччини» (Şik v. Turkey)*, № 53413/11, 08 липня 2014 року (порушення пункту 3 статті 5, статей 4 і 10);
- *«Діліпак проти Туреччини» (Dilipak v. Turkey)*, № 29680/05, 15 вересня 2015 року (порушення статті 10);
- *«М'Бала М'Бала проти Франції» (M'Bala M'Bala v. France)* (ухв.), № 25239/13, ЄСПЛ 2015 (витяги) (неприйнятно — несумісно *ratione materiae*);
- *«Перінчек проти Швейцарії» (Perinçek v. Switzerland)* [ВП], № 27510/08, ЄСПЛ 2015 (витяги) (порушення статті 10, відсутність підстав для застосування статті 17);
- *«Аннен проти Німеччини» (Annen v. Germany)*, № 3690/10, 26 листопада 2015 року (порушення статті 10);
- *«Гьормуш та інші проти Туреччини» (Görmüş and Others v. Turkey)*, № 49085/07, 19 січня 2016 року (порушення статті 10);
- *«Мадьяр Тарталомжолгалтаток Еґійсюлет та Index.hu Зрт проти Угорщини» (Magyar Tartalomszolgáltatók Egyesülete and Index.Hu Zrt v. Hungary)*, № 22947/13, 02 лютого 2016 року (порушення статті 10);
- *«Асоціація "Міжобщинна координація проти антисемітизму та наклепу" (CICAD)» (Cicad v. Switzerland)*, № 17676/09, 07 червня 2016 року (відсутність порушення статті 10);
- *«Меджліс Ісламське Заєдніце Брчко та інші проти Боснії та Герцеговини» (Medžlis Islamske Zajednice Brčko and Others v. Bosnia and Herzegovina)* [ВП], № 17224/11, 27 червня 2017 року (відсутність порушення статті 10);
- *«Белкасем проти Бельгії» (Belkacem v. Belgium)* (ухв.), № 34367/14, 27 липня 2017 року (неприйнятно — несумісно *ratione materiae*);
- *«Дмитрієвський проти Росії» (Dmitriyevskiy v. Russia)*, № 42168/06, 03 жовтня 2017 року (порушення статті 10);
- *«Рой ТВ А/С проти Данії» (Roj TV A/S v. Denmark)* (ухв.), № 24683/14, 17 квітня 2018 року (неприйнятно — несумісно *ratione materiae*);

- [«Фатіх Таш проти Туреччини \(№ 3\)» \(Fatih Taş v. Turkey \(no. 3\)\)](#), № 45281/08, 24 квітня 2018 року (відсутність порушення статті 10, порушення пункту 1 статті 6 та статті 13);
- [«Стомахін проти Росії» \(Stomakhin v. Russia\)](#), № 52273/07, 09 травня 2018 року (порушення статті 10);
- [«Марія Альохіна та інші проти Росії» \(Mariya Alekhina and Others v. Russia\)](#), № 38004/12, 17 липня 2018 року (порушення статті 3, пункту 3 статті 5, пункту 1 та підпункту «d» пункту 3 статті 6 і статті 10);
- [«Сава Терентьєв проти Росії» \(Savva Terentyev v. Russia\)](#), № 10692/09, 28 серпня 2018 року (порушення статті 10);
- [«Ібрагім Ібрагімов та інші проти Росії» \(Ibragim Ibragimov and Others v. Russia\)](#), №№ 1413/08 і 28621/11, 28 серпня 2018 року (стаття 17 незастосовна; порушення статті 10);
- [«Гейнесс проти Норвегії» \(Høiness v. Norway\)](#), № 43624/14, 19 березня 2019 року (відсутність порушення статті 8);
- [«Гюрбюз і Баяр проти Туреччини» \(Gürbüz and Bayar v. Turkey\)](#), № 8860/13, 23 липня 2019 року (відсутність порушення статті 10);
- [«Тагієв та Гусейнов проти Азербайджану» \(Tagiyev and Huseynov v. Azerbaijan\)](#), № 13274/08, 05 грудня 2019 року (порушення статті 10);
- [«Атаманчук проти Росії» \(Atamanchuk v. Russia\)](#), № 4493/11, 11 лютого 2020 року (відсутність порушення статей 6 і 10);
- [«Ліллієндаль проти Ісландії» \(Lillendahl v. Iceland\)](#) (ухв.), № 29297/18, 12 травня 2020 року (неприйнятно — явно необґрунтовано);
- [«Балдассі та інші проти Франції» \(Baldassi and Others v. France\)](#), №№ 15271/16 і 6 інших, 11 червня 2020 року (відсутність порушення статті 7; порушення статті 10);
- [«Енгельс проти Росії» \(Engels v. Russia\)](#), № 61919/16, 23 червня 2020 року (порушення статті 10; порушення статті 13, взятої в поєднанні зі статтею 10);
- [«Селагаттін Демірташ проти Туреччини \(№ 2\)» \(Selahattin Demirtaş v. Turkey \(no. 2\)\)](#) [ВП], № 14305/17, 22 грудня 2020 року (порушення статті 10, пунктів 1 і 3 статті 5; відсутність порушення пункту 4 статті 5; порушення статті 3 Першого протоколу до Конвенції; порушення статті 18 у поєднанні зі статтею 5);
- [«РІД «Новая газета» і ЗАТ «Новая газета» проти Росії» \(RID Novaya Gazeta and ZAO Novaya Gazeta v. Russia\)](#), № 44561/11, 11 травня 2021 року (порушення статті 10);
- [«Еркізія Альмандос проти Іспанії» \(Erkizia Almandoz v. Spain\)](#), № 5869/17, 22 червня 2021 року (порушення статті 10);
- [«З.Б. проти Франції» \(Z.B. v. France\)](#), № 46883/15, 02 вересня 2021 року (відсутність порушення статті 10; стаття 17 незастосовна);
- [«Єфімов і Молодіжна правозахисна група проти Росії» \(Yefimov and Youth Human Rights Group v. Russia\)](#), №№ 12385/15 і 51619/15, 07 грудня 2021 року (порушення статті 10 щодо першого заявника; порушення статті 11, що тлумачиться у світлі статті 10, щодо обох заявників);
- [«Мухін проти Росії» \(Mukhin v. Russia\)](#), № 3642/10, 14 грудня 2021 року (порушення статті 10);
- [«Таганрог ЛРО та інші проти Росії» \(Taganrog LRO and Others v. Russia\)](#), №№ 32401/10 і 19 інших, 07 червня 2022 року (порушення статей 9, 10 і 11, взятих окремо або в поєднанні одна з одною, залежно від того, про які позовні вимоги йдеться; порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції);

- [«Руллан проти Франції» \(Rouillan v. France\)](#), № 28000/19, 23 червня 2022 року (порушення статті 10);
- [«Ете проти Туреччини» \(Ete v. Türkiye\)](#), № 28154/20, 06 вересня 2022 року (порушення статті 10);
- [«Земмур проти Франції» \(Zemmour v. France\)](#), № 63539/19, 20 грудня 2022 року (відсутність порушення статті 10);
- [«Санчез проти Франції» \(Sanchez v. France\)](#) [ВП], № 45581/15, 15 травня 2023 року (відсутність порушення статті 10);
- [«Карача проти Туреччини» \(Karaca v. Türkiye\)](#), № 25285/15, 20 червня 2023 року (відсутність порушення статті 10);
- [«Жаблянов проти Болгарії» \(Zhablyanov v. Bulgaria\)](#), № 36658/18, 27 червня 2023 року (відсутність порушення статті 10).